

шого на зовнішніх чинниках, наголосивши на складності духовних пошуків, "зумовлених драматичною історією нації, яка майже ніколи не мала свободи, голос якої постійно піддавався ідеологічним перекрученням, художність якої намагалися силоміць втиснути в прокрустове ложе накинутих зверху теорій і концепцій" (312). Що ж до внутрішніх чинників, то їх прокреслено лише пунктиром у моменті синтезу: "Необхідно враховувати і складність літературного процесу епохи, яка зумовлювалася модерністськими пошуками, тиском соцреалізму, нарешті, завуальованими постмодерністськими спробами піддати сумніву саму загальнокультурну традицію" (313; підкреслення моє. — В.С.). А між тим проблема творчого методу й літературних напрямів саме в біблійному контексті не тільки не порушувалася, але присутню вплинула на цілий корпус творів, визначивши характер контроверсійних мистецьких пошуків, що склали обличчя української культури ХХ ст. І в цьому ракурсі важливо було би простежити взаємодію (накладання і відштовхування) принципів літературних течій, панівних у ХХ ст. (модернізму, соцреалізму, постмодернізму), а також художніх систем, що склалися в межах типів культури, і тих літературних матриць (протосюжетів, протообразів, легенд, притч, парабол), які прийшли зі Святого Письма й по-іншому актуалізувалися в новітніх мистецьких школах на основі видозмінених поетичних канонів.

З. Є потреба, на наш погляд, узагальнити, як саме жанрові моделі видозмінювалися під впливом біблійної тематики, осучасненої в інших типах творів, котрі мало нагадували апокрифи чи агіографічні зразки давньої літератури.

Принципова позиція автора монографії —

здійснення об'єктивного аналізу. Вибір літературних творів, позначених явним впливом євангельських концептів, зі своєрідною трансформацією образної системи, не регламентується критичними зауваженнями щодо естетично-художньої цінності певного тексту порівняно з іншими. Авторіві вдалося зберегти рівновагу в таких проблемних питаннях сьогодення, як *канонічне* та *неканонічне*, *сакральне* та *профанне*; він свідомо оминає конотаційні й оціночні судження. "Всілякі спроби формальної класифікації літературних версій, створених на основі євангельського сюжетно-образного матеріалу, за принципом "відповідає канону — суперечить канону", — на думку В. Антофійчука, — недоречні і науково безперспективні. ... Письменники, звертаючись до новозавітного матеріалу, не ставлять перед собою мети зруйнувати (знизити, принизити і т.п.) канон. Вони використовують новозавітні колізії, орієнтуючись на етику, психологію й естетику принципово нового світогляду, який висунуло ХХ ст.". Характеристика типологічних ознак національної самоідентифікації української літератури, що представлена у взаємоперехресних площинах культурно-стилістичних тенденцій модерну та постмодерну, зумовлена іншими принципами введення, репрезентації та функціонального навантаження євангельських образів.

Грунтовність і аргументованість викладу провідних ідей дослідження В. Антофійчука — безперечні. Сучасне літературознавство збагатилася солідною працею в галузі систематики й аналітики низки трансформацій культурних архетипів, які представила українська література ХХ ст.

м.Одеса

Валентина Саєнко

НА СТИКУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА Й ТЕОЛОГІЇ

Семен Абрамович. Біблія як форманта філологічної культури. — К.: Видавничий центр КНТЕУ — Чернівці: Рута, 2002. — 230 с.

Триває повернення Біблії в нашу культуру, де пам'ятка донедавна лишалася табуованою. Рецензована монографія прикметна не тільки глибоким проникненням у біблійний текст та його проблематику, а й серйозним розумінням теологічних проблем. Дослідник заперечує традиційне ставлення до сакральних текстів як до бабусиної скрині, коли "онука висмикує собі з старої мізерії нитки на новий светер". Покоління богословів, які присвятили своє життя витлумаченню ідейного змісту Біблії, знайшли в особі С. Абрамовича вдумливого шанувальника, що симптоматично для нашої теперішньої ситуації, коли, здається, буде позитивно вирішено питання про законне повернення теології статусу науки. Дослідження виконано на стику літературознавства й теології, що дає змогу відчувати повною мірою духовну велич пам'ятки, яка посьогодні багато в чому визначила мораль значної частини світової спільноти.

Зіставляючи духовні параметри Біблії з іншими сакральними текстами стародавнього світу, автор переконливо показує, чому паганізм внутрішньо вижив себе вже в часи канонізації Старого Завіту (V ст. до н.е.), чому з розповсюдженням християнства деградоване язичництво занепадає вже в античну епоху. Глибоке знання духовних систем Стародавнього Сходу, в контексті яких виникла Біблія, надає узагальненням доказовості й переконливості. Не заперечуючи генетичного зв'язку Біблії з месопотамською, давньоєгипетською чи давньоіранською літературою, автор наголошує не на запозиченнях, як зазвичай робиться, а на моментах полеміки, переосмислення й оригінального витлумачення загальнолюдських екзистенціальних проблем, вперше порушуваних задовго до складання ізраїльського суспільства та його духовної культури. Водночас віддається належне духовним звершенням саме Стародавнього Ізраїлю, понов-

люється в правах розуміння Біблії не лише як книги, що нині належить уже всьому людству, але і як духовного подвигу стародавнього єврейства. Наведемо приклади. Зіставляються біблійна етика любові та етика Бхагаватгіти, яка стверджує цілковиту підлеглість людини волі божества і, відтак, релятивність моралі — адже боги поза добром і злом. Арджуна перемагає свій жаль до родичів, бо ж сам Кришна велить йому забити їх насмерть... Зіставляються біблійний образ Трансцедентного Бога, який осягається людиною в пості, в зміцненні духу й осягненні істини, й ідеал Авести — Агура-Мазда. Це також світле й справедливе божество, але присутність його в домі прикметна тим, що тут “багато жують”, “жир тече по бороді” тощо.

У наш час, коли позаісторично міфологізується й ідеалізується всіяке язичництво, книжка С.Абрамовича реабілітує ідею культурного поступу, скомпрометовану, здавалось би, безнадійно спробами реалізації “прогресистських” концепцій — починаючи з ренесансного людиноцентризму й закінчуючи утопіями XIX–XX ст. Культурний прогрес вершиться передусім у сфері вивільненого духу, й всі намагання переакцентувати ситуацію на пріоритет матеріального — то спроби запрягти коня позаду воза. На доказ цього погляду надаються численні й добре проаналізовані приклади.

Дослідник ставить актуальне питання — про методологію вивчення Біблії та її літературно-культурної рецепції. Він засновує, по суті, новий напрям у вивченні пам’ятки, наполегливо підкреслюючи принципову різницю між текстом художнім і текстом сакральним. Останній створений не на звичних нам засадах “Поетики” Аристотеля, а як “об’явлення істини”, звідси зречення авторських амбіцій, та навіть анонімність чи напіванонімність. Водночас ця ситуація докорінно відрізняється від аналогічної ситуації у фольклорі. Дослідник переконливо доводить принципову відмінність більшості текстів Біблії від міфопоетичної стихії (остання, на його думку, присутня тут переважно як реліктові моменти в найдавніших частинах пам’ятки). Перед нами — не міфопоетична структура на зразок фольклорного тексту з ідеалізованими посталями позитивних і негативних героїв, а специфічна література, яка базується на фактах реальної історії й на концепції такої людини, котра однаково здатна на добро й зло (привертає увагу тонкий аналіз поведінки царя Давида, грішника й святого водночас). Саме в цій концепції, доводить автор, корені “Сповіді” Августина й подальшого літературного психологізму. Сакралізація реальності як священної історії, за С.Абрамовичем, принципово відмінна од міфологізації. Ведеться переконлива полеміка з тими дослідниками, які й сьогодні розглядають Біблію з позицій теорії міфу й намагаються, у дусі радянського атеїзму, урівняти її з усякою іншою релігійною свідомістю. С.Абрамович відзначив плутанину й неточність у вживанні нашим літературознавством стосовно Біблії таких понять, як *міф*, *міфологізація*, *легенда*; натомість залучас поняття *архетип* в його класичному, юнгівському сенсі.

У монографії критикується компаративістичний підхід до вивчення рецепції Біблії в літературі, який нині поширився і претендує на домінування. С.Абрамович, зазначимо принагідно, склав серйозну данину порівняльно-історичному літературознавству (він, зокрема, один із основних авторів “Лексико-ну порівняльного та загального літературознавства”,

що недавно побачив світ). Тим більш переконує критика слабких місць компаративізму в цій галузі: суто позитивістське нехтування ідейним змістом й урівнювання у правах біблійного автора та будь-якого його інтерпретатора; зосередженість на другорядній, загалом кажучи, проблемі запозичень сюжету тощо. Слушно підкреслюється думка Брюнетера про те, що використовувати традиційні сюжети — заняття переважно для епігонів, що вивчення парадигми запозичень сюжету водночас висвітлює картину поступової деградації зразка. Справжнє життя Біблії в новій літературі, як показує С.Абрамович, не в механічному запозиченні або “переоосмісленні” сюжету, а в розвитку певного ідейного субстрату, який у великих митців не знищується й не пародіюється, але набуває нової сили й переконливості. Цікавий приклад — прочитання образу Соні Мармеладової у Достоєвського як варіанту жертви Христа (включно до таких сміливих і шокуючих алюзій та ремінісценцій, як час “падіння” дівчини з шостої по дев’яту годину — час євангельської хресної смерті; тридцять “целкових” як ціна “невинної крові” тощо). Привертає увагу розрізнення поняття літератури, яка тримається в рамках “коментаря” біблійного тексту (типу “Веди і веданта”), і літератури, яка принципово полемізує з біблійним першоджерелом. Підкреслюється, що компаративістика замкає вивчення рецепції Біблії в межах самих лише епічних творів, тонко проаналізовано різницю між сакральним та художнім, гомерівського типу, епосом, неспівмірність біблійного почуття часу й події з потрактуванням цих категорій в художній літературі антично-класицистичного гатунку.

Ризиковано вивчати Біблію без врахування її мовно-стильових особливостей, отож автор показує принципову неповноту використання лише перекладу. Це засвідчує аналіз кількох ключових понять Біблії в їхніх гебрайських та старогрецьких варіантах (Бог, Дух, страх Божий та ін.). Так, у відомому виразі “жена да убитися свого мужа”, який ліг в основу рекомендації бити дружину (в московському “Домострої”), виявляється, словом “убитися” перекладене грецьке “поважає”...

Слушно підкреслюється плідність конкретного й ґрунтовного вивчення пам’ятки в контексті, скажімо, української чи російської літератури, а також у масштабі світовому.

Водночас завдання вивчення літератури як реципієнта Біблії включене в контекст програми загальнокультурних досліджень. Це рецепція Біблії різними релігійними конфесіями, політичними та юридично-правовими системами, науково-освітніськими програмами і, нарешті, різними мистецтвами — музично-театральним, образотворчим тощо. Йдеться не лише про сюжетний матеріал, — скажімо, аналіз структури ортодоксальної християнської літургії як синкретичного дійства становив би значний інтерес для культуролога чи історика мистецтва.

Окресливши систему надзавдань у галузі “Біблія і культура”, автор лишається на ґрунті свого фаху. Об’єкт його досліджень — здебільшого українська та російська література. Розгорнуто ряд тонких і цікавих спостережень над художніми рішеннями таких письменників, як Т.Шевченко, Л.Толстой, Ф.Достоєвський, Д.Мережковський, М.Булгаков. Ці імена залучені в ракурсі розвитку жанрових начал біблійного тексту, — епічних та ліричних (на думку дослідника, драматичні начала в біблійному тексті не набули розвитку). Простежується вплив біблійної

концепції на експерименти російських письменників у жанрі епопеї, що було куди вдалішим, аніж спроби класицистів відродити епопею античну (Толстой та Мережковський). Розглянуто проблему екзистенційного самостояння людини, яке часом веде до богоборства (Достоевський та Булгаков). Здійснено оригінальний аналіз розвитку ліричних традицій псалма та апокаліптики в поезії Шевченка.

Автор розгорнув картину впливу Біблії на формування середньовічної словесності, осмислюються такі теми, як красномовство біблійних проповідників (пророче, повчальне і т.п.), роль теологічних творів у формуванні середньовічного світогляду і т.д. Аналіз типологічних рис та особливостей староукраїнської риторичної літератури має велике методологічне значення, бо, як слушно зазначено в монографії, ані сама Біблія, ані заснована на ній середньовічна словесність ще не одержали належного статусу в нинішніх програмах філологічних факультетів.

У рецензованій монографії бачимо певний "прорив" у сфері вивчення Біблії та її традиції, обґрунтування нового підходу, який базується на об'єктивному врахуванні реального резонансу па-

м'ятки у світовій культурі. Слід було би авторів наголосити на оригінальності власного підходу.

Проте це ставить і певні вимоги. Слушно критикуючи компаративістський підхід до проблеми рецепції Біблії як достатньо застарілий та неадекватний, С.Абрамович обмежується закликом враховувати можливості традиційної філологічної екзегези. Але рецензоване дослідження й обґрунтований ним напрям багато в чому споріднені із принципами герменевтики, зокрема в сфері перекладу пам'ятки мовою пізнішої культури, й це варто було би зазначити. Щоправда, сучасна герменевтика, зосереджуючись на проблемі неповторності бачення світу тією чи тією індивідуальністю, не дає надійного інструментарію для аналізу такого явища, як резонанс сакрального тексту в усіх основних сферах буття літератури. Чи не тому в монографії це питання дещо обійдено увагою.

Шкода, що над текстом не попрацював як слід коректор — друкарських помилок тут забагато.

Хочеться порадити науковцям, широкому колу філологів та культурологів обов'язково прочитати цю книжку, наклад якої досить малий — всього 300 примірників.

м.Полтава

Ольга Ніколенко

Строра

в обгорілих дерев білі ребра
просолені душі
і хвора кров
поскидали з гілок півтони
бо важче впізнати
голих

а коріння розсипалось прахом
лишивши в землі
сліди
непокірного росту крізь неї
мов крізь
окови

(Юлія Франк)

"Сходн. Випуск 2" (Запорізький держун-т, 2002) — це вже друга поетична антологія, де вміщено вірші 6 переможців конкурсу студентської поезії (лютий, 2001). Знайомтеся: Ганна Слободяник — "Витираю Вітрини, / небом повні, / немов ікони. / Господи, відпусти / неопалиму провину / втраченості"; Тетяна Савченко — "Міяєм шкіру. Ми — отруйні змійки, / Ми — фенікси прийдешньої доби. / І на губах — солоний присмак бійки. / Так, саме бійки, а не боротьби. / Наш птах перетворився в синю цятку / І мабуть вже не буде з нас пуття. / Нам знову починати все спочатку. / Нам знову починати з небуття ("Стереоскопія"); Юлія Франк — "Пожовклі крила / Спочили на шпилі, / Немов зав'ялі, / Немов безсилі, / Систематизовані, / Пронумеровані, / Складові картотек, / Каталогів, реєстрів, / Також байдуки і невоскреслі, / Але (Слава Богу!) / Ще хвори на небо. / І так то треба, / Той біль — живий..."; Олесь Дзига — "... коли ми нарешті помітили / одне одного / при світлі нитки Аріадни / і зрозуміли / що ми є / тоді й насправді настав / початок" ("Початок"); Наталка Маринич — "А на стьке времени / Вновь расстрел. / Из какого племени / Столько тел? / ... / Небо снова низкое / По утра. / Кто сведет на исповедь / Всю страну?"; Юрій Георгієвський — "Так похожа на дождь... / Умывающий каплями лица, / Отдирающий мраккову колоть с сердец" ("You look like rain...").

Як і кожне попереднє, це, самовизначаючись як "втрачене покоління" XXI століття (fin de siècle), насправді несе в собі світло людства, відшукуючи глибинним словом життєдатні джерела майбутнього. Бо якщо це не так, чи виринули б із серця такі світлі рядки: "Чому мені так забагато / неба білсго, / коли підіймаюся схилами / старого Дніпра? / За маревом тихолінним, / яка осіяна днина / в нечуваних кольорах. / Лиш тихо бринить стеблина, / легенький струмук птах... / Коли піднімаюся сходами / над сивими архіводами, / чому мені так?" (Ганна Слободяник).

Отже, побажасмо їм віднайдення "слів, за молитву більших, / слів, за молитву вищих, / біліших...", які — вкотре вже! — маємо надію, врятують світ.

Хочеться ще привітати плідну спробу поєднання поетичного слова зі словом критика — тобто першочитача (розділ "Наукові рефлексії"), цілком прийнятну як одна з інтерпретаційних версій творчого доробку авторів цієї збірки — есе Юрія Ганюшенка й Ольги Давидової "Синдром Малюка та Карлсона в сучасній студентській поезії Запоріжжя" й Олени Пашник "Галатея, що створила саму себе (спроба гендерної інтерпретації тексту)". До того ж, в "Авторських рефлексіях" звучить живий голос молодих поетів — отже, першодіалог поетів і читачів уже відбувся на сторінках запорізької антології. Сподіватимемося, він триватиме...

В.Л.